

De Hoegaardse

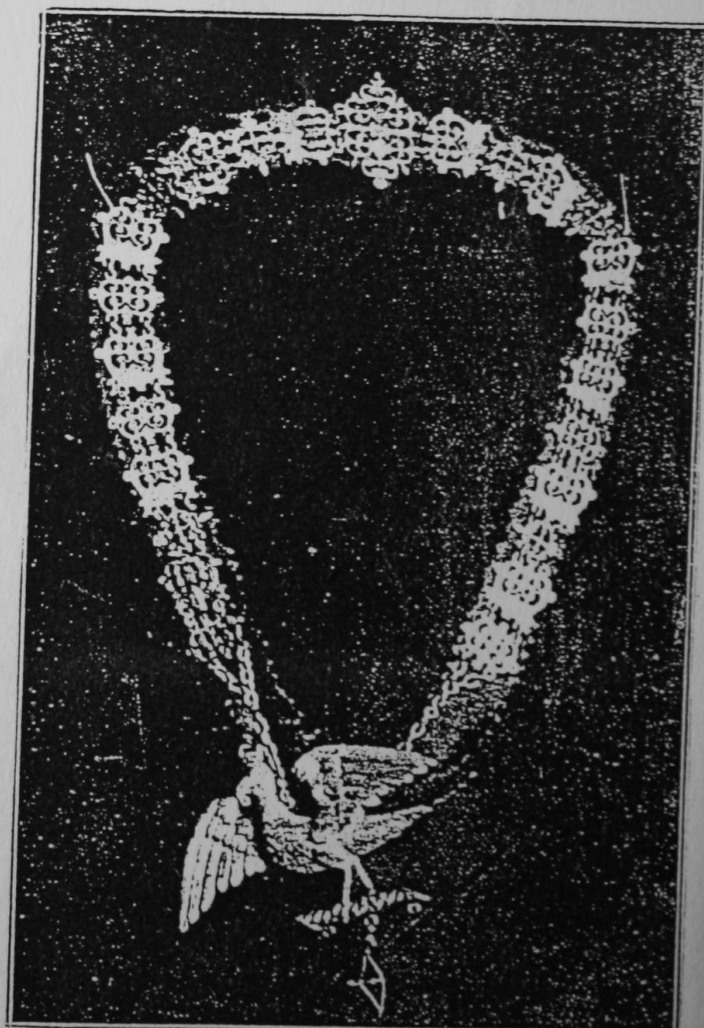
Schuttersgilden

Zie Alpaidis 1999-1/2 en 2003 1/2

Auteurs Maurice-Wasily

30-08-2026

De Hoegaardse Schuttersgilden

BRAAK SCHUTTERS Gilde NERM

INLEIDING

Alhoewel er, in de 19e als in de 20ste eeuw, er heel wat over de schuttersgilden werd geschreven, toch bleef het onderwerp in de officiële geschiedschrijving onverdiend verwaarloosd.

De rol die de schuttersgilden in de geschiedenis van onze gewesten op sociaal-ekonomisch en kultureel gebied hebben gespeeld is nochtans niet te onderschatten. In de eerste plaats deze die ontstonden in de gemeenten - de latere steden - als later op het platteland; de rurale gilden.

Schuttersgilden komen reeds voor tegen het einde van de 13e eeuw en dan vooral in het Graafschap Vlaanderen en in Artois, echter zeer spoedig gevolgd door het Hertogdom Brabant.

De schuttersgilden zullen de "scuterrere" opvolgen; de gewapende mannen die de gemeenschap moesten "(be)schutten" tzt. het vee dat op de gemeenschappelijke weidegronden graast bewaken, de wegen die naar de gemeente leiden bewaken en waarschuwen voor naderende benden of vijandelijke eenheden.(1)

De schuttersgilden zullen deze taken overnemen en terecht zal men ze dus eerder "schutsgilden" dan schuttersgilden noemen, daar het schieten slechts het middel, of één der middelen, zal zijn waarmee de gilden hun taak van beschutters zullen uitoefenen.

Te Brussel zal men hen "erfschutters" noemen en het is in deze benaming zeer duidelijk dat ze "schutten" zijn die het "erf" moeten beschermen (2)

De gemeentelijke schuttersgilden zullen meestal bewapend zijn met voetbogen ; het te dien tijde meest geduchte wapen.

Deze gilden zullen gevormd worden door vrije burgers (poorters) die ook financieel welstellend waren want de aanschaffing van een voetboog was zeer kostelijk, dit gezien de omslachtige en langdurende aanmaak van zulk een wapen en de vereiste hoge stielvaardigheid van de bogenmaker.

(1) K.C.Peeters in "Eigen Haard"

(2) zie " de Brusselse Gilden" Alph.Wauters vertaald en van toelichtingen voorzien door Drs.Marc de Schrijver pag. 9. voetnoot 3.

Deze betere stand, tingieters, handelaars, kooplui e.d. waren meestal ook eigenaars van huizen en werkplaatsen en hadden er dus alle belang bij medezeggenschap te hebben in eventuele krijgsverrichtingen en dit niet alleenlijk overte laten aan soldaten (soldeniers) of ambachtsgilden. Daarenboven kan alleen deze klasse zich de weelde veroorloven tijd vrij te maken om zich met de wapens te oefenen.

Het afbranden van bepaalde wijken werd zeer dikwijls als krijgstaktiek toegepast. Deze begoede poorters bekomen dan ook van de gemeentelijke overheid en van de landheer een "Caert" zijnde een statuut (op perkament geschreven "charte" = caert) waarin wederzijdse rechten en plichten vermeld staan.

Al dze "caerten" behelzen ongeveer dezelfde voorwaarden :

De plichten van de gildebroeders zijn te herleiden tot :

- het afleggen van de eed van trouw aan de Magistraat der gemeente en/of de Prins (Graaf, Hertog of dgl.)
- de plicht om regelmatig met de wapens te oefenen
- de gehoorzaamheid aan de Hoofdman, Dekens en Overheid der gilde
- bij "alarm", aanval op de gemeente, brand of oproer, gewapend aan te treden onder het bevel van de Hoofdman.

De Magistraat en/of de Landsoverheid verbindt er zich toe:

- een oefenterrein ter beschikking van de gilde te stellen
- een kledij (jaarlijks) te bezorgen of te bekostigen
- betaling van soldij ingeval van wachtdienst e.d.
- vrijstelling van vervolging bij ongevallen op het schietveld (de doelen)
- vergoeding te betalen voor diensten gepresteerd in krijgsdienst.

Bij de slotformule wordt, in de geest van de tijd, meestal om de bijstand van de beschermheilige gebeden om deze eed gestand te blijven.

Zeer belangrijk is het hierbij op te merken dat voor het eerst in de geschiedenis de gewone burger (poorter) het recht verkrijgt een schietwapen te bezitten en zich hiermede te oefenen. Dit merkwaardig feit past bij de sociale ontvoogding die zich in de tweede helft van de 13e eeuw ingezet heeft.

De oudst gekende "Caerten" of soms schepenbrieven dateren uit deze periode.

De gilden zullen steeds aan een beperking gebonden zijn in het aantal van hun gildebroeders. Inderdaad, een te groot aantal zou wel eens een gevaar kunnen opleveren voor de overheid.

Na de voetbooggilden vormen zich ook de handbooggilden. De verklaring hiervoor wordt gezocht in het feit dat, een handboog veel eenvoudiger zijnde van makelij, dus veel goedkoper, aangeschaft werd door de "poorters" die niet zo welstellend waren om zich een voetboog aan te schaffen, doch zich steunend op het voorbeeld der voetbooggilden, eveneens voorrechten eisen.

In de gemeentelijke krijgsmacht zullen de schuttersgilden, waarbij zich na de kolveniers in de tweede helft van de 15e eeuw ook de schermers - geen schutters doch wel schutten - gaan voegen, de enigen zijn, die schiettuigen mogen gebruiken in tegenstelling dus met de ambachtsgilden die alleen steekwapens mogen gebruiken en deze dienen in te leveren bij het einde van de gevechten.

Oorspronkelijk zullen deze schutsgilden diverse taken vervullen :

- militair : de gemeente verdedigen bij aanval
- politieel: de scout bijstaan bij ordehandhaving
- wachtdiensten verrichten op wallen, belfort, poorten en markten
- een vriendelijk sociaal milieu bieden aan de gildebroeders en hun familie
- een religieuze functie door het bieden van een geschikte omlijsting ter beleving van hun religie, door het bouwen van eigen kerken, altaren of kapellen
- ze hadden een niet te onderschatten culturele functie door het bouwen van gildecamers, hun lokalen, die uitzonderlijk groot en mooi waren om aan de prestige van de gilden bij te dragen vooral dan in de 15e eeuw.

Op het einde van de 16e eeuw verliezen de schuttersgilden door het wegvallen van belangrijke taken, zoals militaire en politieke. Ook de wachtdiensten worden stilaan overgenomen door bezoldigde dienaars van de gemeente.

Het is in de loop van de tweede helft der 16e eeuw dat we vele rurale gilden zien ontstaan. Gilden die veelal ten dienste staan van de plaatselijke adel. Ze worden ingericht volledig naar het model van hun stedelijke voorgangers.

St. Sebastiaansgilde

Vanzelfsprekend zullen de militaire en politieke taken van geen belang meer zijn, doch ze zullen des te meer belang hebben bij het opluisteren van de plaatselijke feesten, de erehaag vormen en saluutschoten lossen, steeds aan de processies deelnemen, teerfeesten inrichten enz...

Te Hoegaarden zal men de algemene trend volgen. Er wordt een kruisbooggilde ingericht, gevolgd door een handbooggilde met de traditionele St. Sebastiaan als beschermheilige en dan nog een St. Ambrosiusgilde die de plaatselijke imkers (bijenhouders) groepeeret.

Met de Franse Revolutie worden alle instellingen van het "Ancien Régime" afgeschaft en dus ook de schuttersgilden. Hun goederen worden verbeurd verklaard. Rurale gilden kunnen er zeer dikwijls aan ontsnappen door de geslotenheid van hun gemeenschap en de weinige volgelingen die de nieuwe ideeën er vonden.

Op vele plaatsen legden de gilden zich niet zo maar neer bij het afschaffingsdecreet van 1796. Reeds begin 19e eeuw onder Napoleon, vragen leden van oude gilden de toestemming om terug te mogen vergaderen en een "société d'aggrément" te mogen vormen. Rond het midden van de 19e eeuw ontstaan er zeer vele van deze schietverenigingen. Ze zijn de afstammelingen van de oude schuttersgilden. Velen echter zijn zich dit niet meer bewust.

Marc de Schrijver
Secret. Generaal van de
Conventie der Schuttersgilden.

De St. Sebastiaansgilde

Alhoewel er geen tastbare bewijzen van bestaan, kan men redelijk aannemen dat de handbooggilde reeds rond 1550 bestond

De statuten der "Broederschap vander Groote Gulde vanden edelen hantboghe" werden in 1698 vernieuwd en goedgekeurd door Maximiliaan Henri, Prins-Bisschop van Luik.

(zie Wauters - arr.Louvain c.Tirlemont p. 35.)

Uit het dokument verleend door de Prins-Bisschop lichten wij een paragraaf waaruit wel blijkt dat de gilde reeds vele jaren bestond :

"alsoo het kennelijck is aende autste (oudste) gebruederen deser caemere ende bruederschap die henne voersaeten saligher hebben hoeren segghen dat Joncker Guillaum Fontigny, wijlen vaeder van joncker A. Fontigny, teghewoordighen hooftman. Here van Schoer, henne directeur is geweest, gelijk oock ghetoeent wordt dat henne voerouders van over 100 ende meer jaeren, altijt sijn geweest.

Hieruit blijkt ook dat het steeds de Heren van Schoor geweest zijn die de erfelijke Hoofdmannen van de Gilde waren. Men krijgt hierdoor het vermoeden dat deze schuttersgilde ontstaan is als lijf- of burgerwacht van de plaatselijke kasteelheer.(1)

De Heren van Schoor stamden uit een zeer oude adellijke familie van "ridders" , edele krijgslieden. Deze ridders moesten bij oproep ter "Heivaart" door hun leenheer, aantreden en optrekken met eigen krijgsvolk. Ook de verdediging van het eigen erf werd door dit krijgsvolk verzekerd. Bij het opkomen van de georganiseerde legers verliezen dezen hun militair nut en worden eerder als paradawacht verder gebruikt.

Ze zullen alle gemeentelijke feesten en processies opluisteren. Ze bleven echter in dienst van de Heer en oefenden zich verder in de kunst van de "edelen hantboghe".

- (1) de familie "de Scora" werd voortgezet door de familie "de Beeckman de Schore". Deze heren zijn tot op het einde der 18e eeuw de hoofdmannen der Gilde zoals blijkt uit " Lettre de Mr.SWEERTS à son maitre Beeckman de Schore

Monsieur le Capitaine,

Comme notre confrérie honore le 20 de ce mois la fête de le glorieux martyr St.Sébastien, c'est à cette fête que j'ai l'honneur et le plaisir de vous inviter et prier au nom de notre Confrérie de la vouloir honorer de votre présence.

Votre très humble serviteur,
A.SWEERTS, greffier de la
franchise de H. et lieutenant-
capitaine de la Confrérie.

De afbeelding van hun rijk versierd vaandel echter bleef via het geslacht Lowet bewaard, nadat het oorspronkelijk banier in het bezit gekomen was van de heer Wahanges

Beschrijving van het vaandel:

"Een centaur (paardmens) gewapend met pijl en handboog, in de voorpoten een wapenschild houdend zonder kleuren.

Wellicht is dit het wapenschild van de Heren van Schoor

VAANDEL VAN DE SINT

SEBASTIAANS GILDE

Deze funktie Lieutenant-Kapitein werd in de tweede helft van de 18e eeuw bekleed door Antoon Balthasar Sweerts, griffier van Hoegaarden, zoon van de vorige sekretaris Servaes Sweerts en bijgevolg neef van Charles van Nerum en Barbe Sweerts. Hij huwde een eerste maal met Lucie Schepers, zuster van de Meier Schepers en nadien in 1792 met zijn kleinnicht Dorothée Van Nerum (St.boom IV/3) kleindochter van Charles en Barbe en zuster van Burgemeester Henri Van Nerum.

Zoals nagenoeg alle handbooggilden is de beschermheilige te Hoegaarden ook St.Sebastiaan (zie verder)

Kregen de handbooggilden hun bestaansrecht door een "Caert" verleend door de Heer, of in gemeenten en steden door de Burgemeester(s) en Schepenen, ze dienden daarenboven erkend te worden door de Hoofdgilde van Leuven die hen dan ook een "Caert" verleende.

In de archieven van de Leuvense Hoofdgilde staat vermeld:

"Gejondt eene pampiere Caert aende Gulde bij Hoegaarden tot Autgaerde - 23 Sbris 1729"

(zie E. Van Autenboer - Kempische Schuttersgilden
VL. PAG. 32.)

Deze "Caerten" behelzen dan eerder de reglementen en de organisatie van de gilde. Ook voor het inrichten van schietspelen diende de toestemming van de Hoofdgilde van Leuven gevraagd.

Inzake organisatie en overheid vertoonde de gilde van Hoegaarden dezelfde structuur als algemeen voorkomend bij dergelijke Brabantse gilden.

De Hoofdman; traditioneel en erfelijk de Heer van Schoor.

Uit de leden die "gildebroeders" of "gebroeders" zijn, werd in algemene vergadering jaarlijks een "Deken" en twee "gezworenen" gekozen, die het hoofdbesuur vormden.

Belangrijke functies waren eveneens de "Luitenant Alsveris" (alferis - van het Spaans Alfieri = vaandrig, vaandeldrager), de knaep" die griffier (=secretaris) was en ook diverse taken had te vervullen. Bij overlijden van een gildebroeder moest "de knaep" het bericht aan de gildebroeders laten worden, hij moest de doelen onderhouden, was dikwijls tamboer en kreeg allerlei taken toegewezen. Het schijnen vaste functies te zijn geweest. Werde de "Knaep" bezoldigd, de funktie van "Alveris" werd zeer dikwijls verpacht. Het was een eeretaak.

De verkiezing van de Deken en de twee gezworenen had jaarlijks plaats op St. Sebastiaansdag (20 januari)

Die verkiezing was geheim en men moest zijn "voise stillekens aende knaep oft secretaris" mededelen. Men moet er rekening mee houden dat de meesten te dien tijde noch lezen noch schrijven konden ..

Eens per jaar moest elke broeder, en dit om beurt, een "provinghe" (= een traktatie, elders ook wel kolfdag genoemd) aan hun gildebroeders aanbieden. Deze bestond uit ~~een~~ molevat terf, 9 pond vlees enz.. De proefheer moest zijn huisvrouw meebrengen (wellicht om het eten te bereiden). Had hij geen huisvrouw dan mocht hij evenwel in de plaats een "kitte oft kruyck biers verlenen"

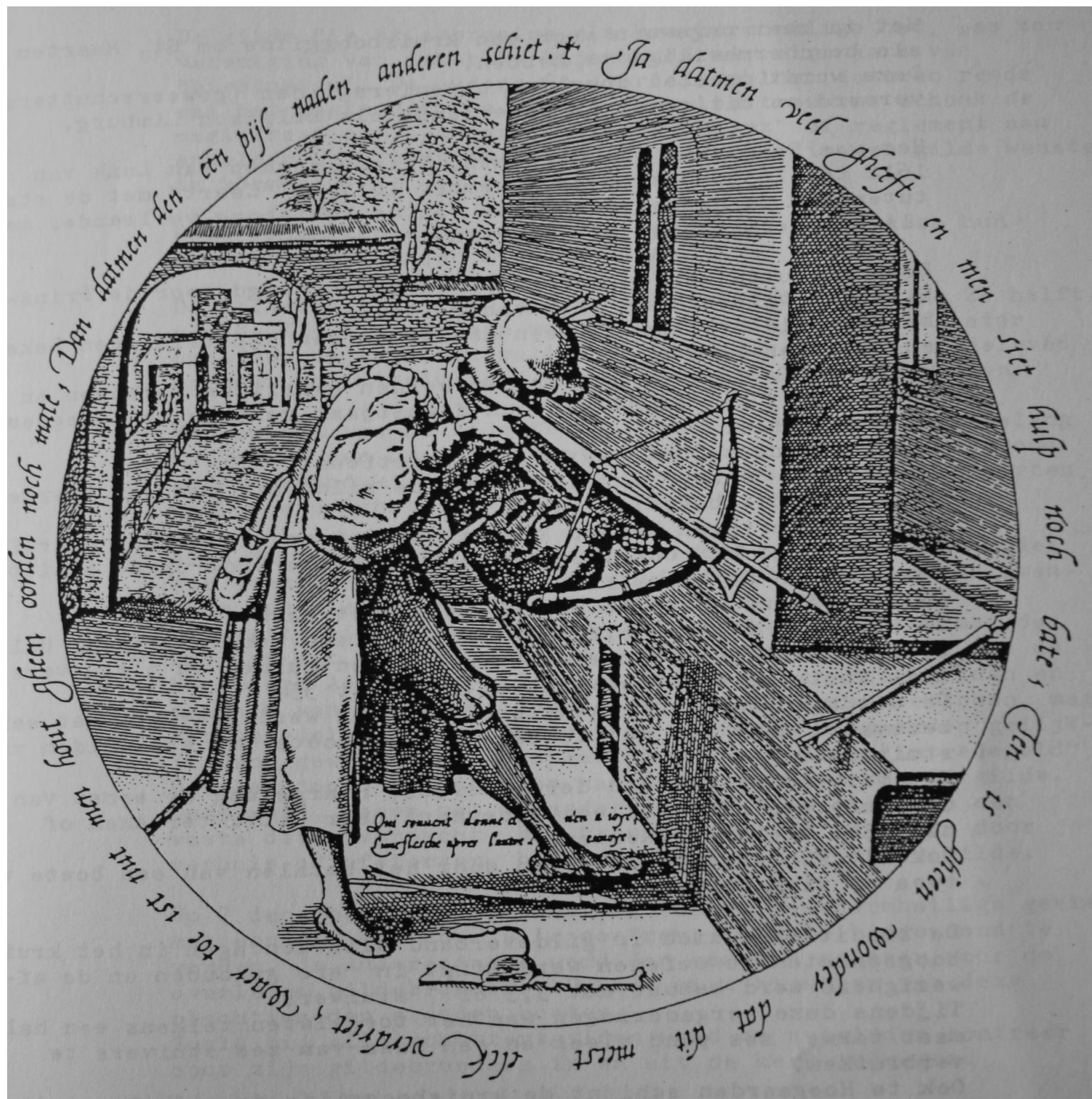
Op zulks een "provinghdaxh" moest iedere gildebroeder aanwezig zijn, of straffe van boete.

De gildebroeders waren zeer begaan met hun heil in het hiernamaals. Zo één der gildebroeders kwam te overlijden dan bracht "de knaep" de droeve mare rond en riep hen allen op om de begrafenis bij te wonen, voor hem te bidden en ten offer te gaan. Niet nakoming van deze verplichting werd beboet met één pond was. De broeder rekende toch op zijn medebroeders om hem met hun gebeden de weg naar de hemel te effenen.

Zoals iedere gilde kende ook de St. Sebastiaansgilde van Hoegaarden haar teerfeest jaarlijks en was dit dan tot in de puntjes verzorgd. Waar verbreedert men beter dan rond een welgevulde tafel ?

Zoals van alle gilden werden de goederen aangeslagen bij de ontbinding der gilden in 1796.

De onroerende goederen, bestaande uit 6 are 7 C.A. (25 roed gronden en tuinen, palende oost aan een voetweg, zuid, west en noord aan Van Dormael, werden op 30 JUNI 1804 verkocht aan Jan Hendrik Mattelé, landmeter te Tienen, met volmacht van G.J. VANDORMAEL van BEAUSART voor de prijs van 120 FR. (zie Rijksarchief . Aff. nr. 16-423.)

Kruisbooggilde St. Maarten

te Hoegaarden

Het is zeer ongewoon voor een kruisbooggilde om St. Maarten als beschermheilige te hebben.

Deze wordt meestal door de kolveniersgilden (geweerschutters), vereerd en dit zowel in Nederlands als Belgisch Limburg.

Het was Ferdinand van Beirenen, Prinsbisshop van Luik van 1612 tot 1650, die op 28 november 1617 de "Caert" met de statuten aan de Hoegaardse gilde van de kruisboog verleende, met als beschermheilige St. Maarten.

Deze statuten werden hernieuwd en bekrachtigd door de Prins-Bisshop Vilbruck op 21 oktober 1769.

De Overheid bestond uit een Koning en een Kapitein, een Deken en twee gezworenen.

De Deken en de twee gezworenen werden jaarlijks verkozen en moesten bij het einde van hun dienstjaar rekenschap afleggen van hun beheer.

Dit gebeurde na het jaarlijks schietfeest.

Er was een "Knaep" in dienst van de gilde die men ook "sergeant" noemde en die beëdigd was.

Zijn verklaringen hadden kracht van wet en wij kunnen daaruit afleiden dat hij ook instond voor de goede orde op de schietstand en in de gilde in het algemeen.

Desbetreffend waren de reglementen niet zacht.

Zo werd het vloeken o.a. gestraft met een bedevaart naar Hal of het neertellen van een boete van een gulden en 5 stuivers. (zie Wauters, Arr. Louvain, c. Tirlemont 35)

De uitdagingen, de slagen, een messteek werd gestraft met een bedevaart naar St. Jan te Luik of een boete van een Gulden vijf stuivers.

Bij verwonding van een derde werden, naargelang de ernst van de wonde gestraft met een bedevaart naar O.L.V. ter Aken of naar St. Pieter te Keulen.

Ook dit kon afgekocht worden door het betalen van een boete van twee of vier gulden.

De traditie om zich in gildeverband alle zondagen in het kruisboogschieten te oefenen werd stipt in ere gehouden en de afwezigheid werd beboet met 3,5 of 7 stuivers.

Tijdens deze vergaderingen was het toegelaten telkens een halve maat tarwe, zes pond vlees en een kaas van zes stuivers te verbruiken.

Ook te Hoegaarden schijnt de kruisbooggilde de rijkste en de meest vooraanstaande te zijn geweest. In ieder geval waren hun bezittingen niet onaanzienlijk, het bestond uit een grond van 75 roeden palende oost de losweg van de beek naar de kerk, zuid M. Stottmans, west Jacob Troost en noord Antoon Jozef Collart.

Dit goed werd door de Republiek op 5 april 1799 openbaar verkocht aan citoyen Evrard Hubert Putzeys van Hoegaarden voor 90 f ((Rijksarchief Aff. nr. 4 - 157)

De St. Ambrosiusgilde

(Neere)

De gilde die St.ambrosius als beschermheilige had, was een vereniging van imkers - bijenhouders-, eigenaars van "biestokken". De oudste St.Ambrosiusgilden dateren reeds van het begin der 16e.E. Te Mechelen trouwens schonk de magistraat op 7 januari 1511 een "Caert" of reglement aan enkele poorters en ingezetenen, imkers, die een gilde wensten te vormen.

Deze bijengilden bekwamen het voorrecht dat alleen hun gildebroeders bijen mochten houden.

De St.Ambrosiusgilden kenden een grote bloei in de 2e helft van de 17e.E., met een hoogtepunt in de 18e.E. De later ontstane bijengilden zullen vervreemden van het gildeleven en zich nog uitsluitend met de bijenteelt bezig houden.

- Economisch was de bijenteelt in die jaren van groot belang aangezien men hierdoor niet alleen een degelijk en gezond voedingsprodukt, doch ook de nodige was voor de waskaarten van de eredienst bewam.

Alle St.Ambrosiusgilden organiseerden zich naar het model der schuttersgilden. Aan de gildebroeders werden dus eveneens sociale en godsdienstige plichten opgelegd.

De meeste bijengilden beoefenden ook het schieten met de boog of met de buks. Te Hoegaarden (Neerem) echter met de handboog. Aangezien alle "Caerten" van schuttersgilden en dus ook van de bijengilden eenzelfde stramien vertonen, mag men geredelijk aannemen dat ook deze van Hoegaarden gelijk-luidend geweest is. De nieuwkomer moest zijn "intredegeld" betalen door het schenken van een bijenkorf aan de gilde. Deze werd, samen met de andere korven van gilde op een vaste datum verpacht. Bij het verlaten van de gilde door verhuis of afsterven, bleef de korf eigendom der gilde.

Op 7 december werd de feestdag van de beschermheilige gevierd met een mis die door alle confreres diende bijgewoond te worden. 's Anderendaags werd dan een mis gelezen voor de overleden gildebroeders. Op het niet bijwonen van deze plechtigheden stonden boetes.

Zoals bij alle schuttersgilden werd de overleden confrere door zijn gildebroeders in en uit de kerk gedragen.

Een reglement voorzag in het verpachten van "bievaten"
De verkiezing van de Overheid gebeurde volgens de algemene
regels geldend bij de schuttersgilden.

Aangezien van de St.Ambrosiusgilde de gildebreuk nog bestaat,
staat het vast dat jaarlijks (?) een koning geschoten werd.
Ook dit gebruik werd van de schuttersgilden overgenomen.
Men zal wel kunnen aannemen dat het gebruik van een wapen,
buis, kruisboog of handboog soms te pas kwam om bepaalde
aanspraken op geschikte plaatsen voor de bijenteelt te doen
gelden tegenover vreemde bijentelers en deze uit te drijven.

Wellicht had ook deze imkergilde een heiligenbeeld dat zich
dan wel in de parochiekerk, waar de jaarlijkse missen werden
opgedragen, zal bevonden hebben.

Ook de bijengilden vielen als slachtoffers van de nieuwe
weygeving onder franse revolutie en werden evenals de
schuttersgilden afgeschaft.

De verplichting tot een gilde te behoren om bijen te mogen
houden verviel, als strijdig met de individuele vrijheid
en de bijengilden waren dus afgeschaft. Te Mechelen
gebeurde dit in 1791. Nochtans bleven de ordonnanties van
kracht die betrekking hadden op vreemde "bielieden" die op
ander territorium hun korven kwamen plaatsen. (1)

De mooie gildebreuk, de waardigheidskentekens van de Gilde-
koning, bestaat nog. Aan een keten waarvan de schakels samen-
gesteld zijn uit afbeeldingen van de bourgondische vuurslag
hangt een koningsgaai (zonder jaartal)

Het middenmedaillon is in Rococostijl en is een afbeelding
van St.Ambrosius de schutsheilige. Het medaillon wordt
geacht te dateren uit het begin van de 17e.Eeuw (2) (3)

(1) S.A.M. Prov.Ord. I, 12 ad 14 juni 1791

(2) Afbeelding van de breuk in "Catalogue Exposition de Léau
(blz.7)

Zie ook : sacré - De Brabantse Schuttersgilden
Eigen Schoon -De Brabander:XV1e jg.Nr.2.blz.71

(3) Deze gildebreuk berust in het Stedelijk Museum v.Tienen.

De Kruisboog

HISTORIEK

Als wapen natuurlijk veel jonger dan de eenvoudigere handboog. Toch vinden we, in graven daterend uit de Han-dynastie, gaande van 300 voor onze tijdrekening tot 300 na o.t. reeds sporen van kruisboogonderdelen.

In mythologische verhalen in China wordt wel gewag gemaakt van 3.000 jaar voor onze tijdrekening.

De kruisboog wordt door de Romeinen in groot formaat (de balista) en in klein formaat (de scorpio) gebruikt.
(zie hierover: M; de Schrijver, de Chinese Repeteerkruisboog).

Veelvuldig gebruikt in de kruistochten komt het wapen fel verbeterd naar Europa en wordt midden de 13e eeuw een zeer geducht wapen op het slagveld.

In de 12e en 13e eeuw veroorzaakte de kruisboog door de zware en krachtige inslag van zijn bouten (pijlen) paniek bij de edele ridders. Want voor het eerst stonden deze, nochtans zwaar gepansterde ridders bloot aan verwondingen of minstens aan ontzadeling, wat krijgsgevangenschap tot gevolg had.

Op hun aanvraag had de Paus Innocentius III reeds in 1135 de kruisboog als wapen tegen de kristenen verboden. Dit was trouwens vruchteloos gebleken.

De kruisboog zal een gevaarlijk tactisch wapen blijven tot midden de 15e eeuw, wanneer het onttroond wordt door het vuurwapen. Het zal ons dan ook niet verwonderen dat dit zo geducht wapen door de gegoede burgers van de gemeenten zal aangeschaft worden om hun bezittingen te verdedigen en om hiermede in gildeverband ook de gemeente te verdedigen.

Aanvankelijk voorzien van houten latten worden deze definitief vervangen door stalen latten, in de eerste helft van de 15e eeuw (

In Centraal Europa, doch ook in onze gewesten, wordt veelal de kleinere modellen "halbe" en "viertel-rüstung" gebruikt. Nagenoeg zeker blijft het gekende model () in gebruik tot begin 18e eeuw, wanneer kleinere, minderkrachtige kruisbogen, voorlopers van de latere balanskruisbogen in zwang verschijnen. Dit model evolueert tot de zwaardere balanskruisboog, die trouwens sindsdien niet veel wijzigingen onderging. Aanvankelijk werd met deze balanskruisboog op 33 tot 35 meter geschoten, al naar het plaatselijk gebruik. Te Tienen werd nog in 1958 op 35 meter geschoten door de St. Jorisgilde en door de bezoekende kruisboogverenigingen ter gelegenheid van de Tiense Feesten.

Echter door de voortschrijnende verstedelijking moesten de afstanden ingekort worden, zodat 20 meter gebruikelijk werd; Een lichter model balansboog vond ingang te Antwerpen, Gent, Brussel en Visé.

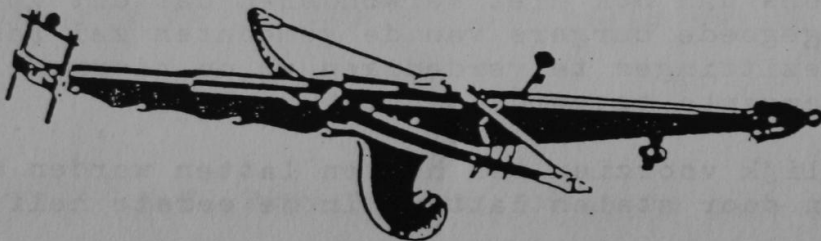
In het midden van de 19e eeuw zien we de kleine kolfkruisboog opkomen thans veelal genoemd "salonkruisboog". Deze wordt op 6 meter geschoten.

De balanskruisboog blijft echter het meeste gebruikte wapen bij de gilden terwijl de kleine salonkruisboog, alhoewel goed verspreid, meestal door kruisboogverenigingen gebruikt wordt.

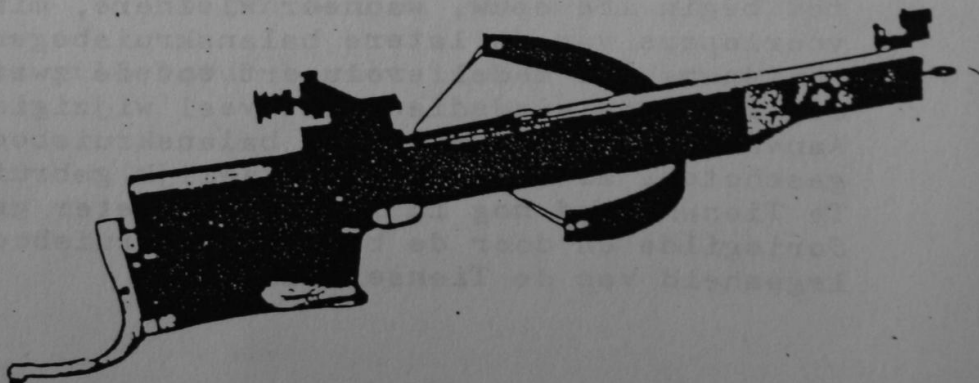
Nieuw in de kruisboogsport is dan de opkomst geweest van de Zwitserse "MATCH"-kruisboog (rond 1955) genropageerd door de I.A.U. (Internat. Armbrust Union) met de nog later (1978) op de markt gebrachte "Telli" voor het staande schieten op 10 m.

Anderzijds had in de Angelsaksische landen een ander model kruisboog veel sukses. Men noemt het de "Field-crossbow" daar hij veelal in open lucht geschoten wordt gezien de afstanden, 60m, 45 en 30 overgenomen van het FITA handboog-schieten.

In België is er tot op heden slechts één vereniging die deze soort kruisboogsport beoefent : "De Brakken" van Oelegem.

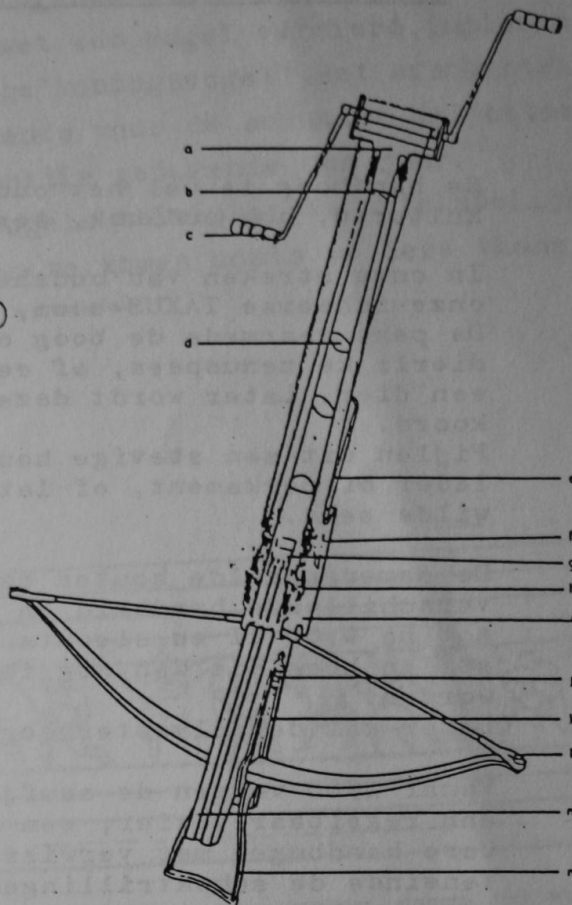
Traditionele balanskruisboog

Moderne "MATCH" kruisboog -Winzeler.

VOETBOOG met STALEN LAT en WINDE. (XVI e.E.)

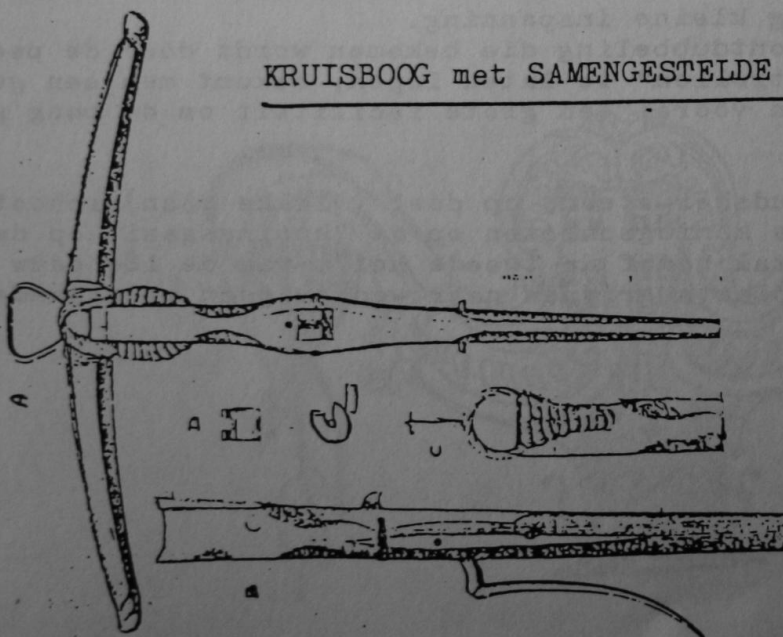
- a) windedoos
- b) telliere (zuil)
- c) zwengel
- d) inkerving voor duim(+)
- e) aftrekker
- f) aftrekmekanisme
- g) noot
- h) katrolwiel'tjes en haken
- i) handsteun
- j) ankerpinnen
- k) ankering
- l) pees
- m) pijlgeul
- n) beugel.

(+) inkerving voor de duim.

-Al naar gelang men de duim meer naar voor of naar achter plaatste schoot de pijl verder of korter.

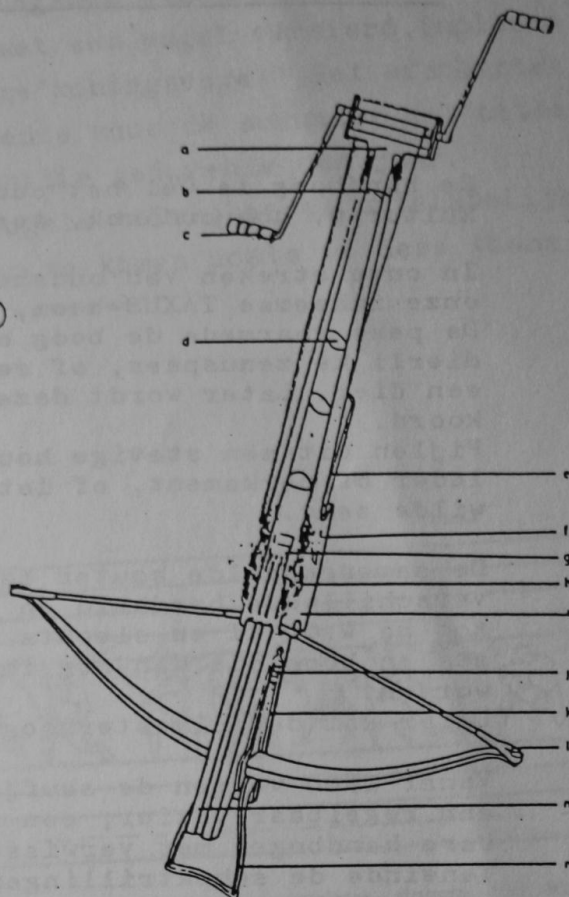
KRUISBOOG met SAMENGESTELDE HOUTEN LAT (XV e.E.)

- A) algemeen overzicht (de lat is met perkament overtrokken)
- B) telliere - C) beugel en ankering - D) noot - E) noot (zij)

VOETBOOG met STALEN LAT en WINDE. (XVI e.E.)

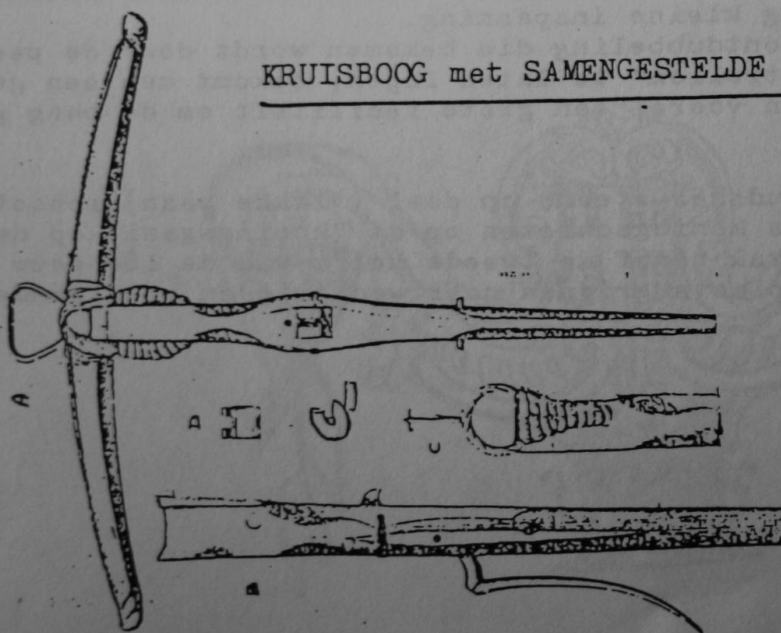
- a) windedoos
- b) telliere (zuil)
- c) zwengel
- d) inkerving voor duim(+)
- e) aftrekker
- f) aftrekmekanisme
- g) noot
- h) katrolwiel tjes en haken
- i) handsteun
- j) ankerpinnen
- k) ankering
- l) pees
- m) pijlgeul
- n) beugel.

(+) inkerving voor de duim.

-Al naar gelang men de duim meer naar voor of naar achter plaatste schoot de pijl verder of korter.

KRUISBOOG met SAMENGESTELDE HOUTEN LAT (XV e.E.)

- A) algemeen overzicht (de lat is met perkament overtrokken)
- B) telliere - C) beugel en ankering - D) noot - E) noot (zij)

De Handboog

De handboog is wel het oudste schiettuig en is in bijna alle culturen, hoe oud ook, terug te vinden.

In onze streken van oudsher bestaande uit een rechte tak van onze inheemse TAXUS-boom, soepel en veerkrachtig. De pees waarmede de boog opgespannen werd bestond uit, of een dierlijke zenuspees, of een gedroogde en getorste darm van een dier. Later wordt deze pees vervangen door een gevlochten koord.

Pijlen uit een stevige houtsoort zoals eik en gevederd met dun leder of perkament, of later met de rechte slagpennen van een wilde eend.

De samengestelde houten boog, bestaande uit houtsoorten van verschillende hardheid en soepelheid, zal in gebruik blijven tot na W.O. II en slechts verdrongen worden door de Zweedse stalen boog die dan nog in twee delen uiteen kan genomen worden.

Later zal de polyesterboog ook deze stalen boog verdringen.

Vanaf 1960 volgen de snufjes zich snel op: een regelbaar vizier, een uitgespaarde handgreep, uiteenneembare handbogen met verwisselbare latten enz... Teneinde de schoktrillingen bij het lossen van de pijl op te vangen en te neutraliseren worden "stabilisatoren" aangebracht lange metalen staven met soepele vering aan de boog vastzittend.

Van in de late zeventiger jaren kent men de "katrolboog" die in verschillende middens een snelle doch thans gestabiliseerde opkomst kende.

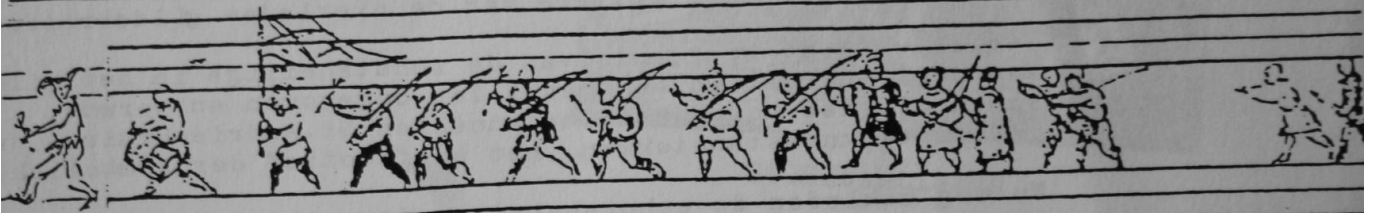
Eerst aangemaakt om voor de jacht te dienen biedt hij het voordeel een grote spankracht te kunnen ontwikkelen voor slechts een, in verhouding kleine inspanning.

Door kracht ontdebelling die bekomen wordt door de pees over wieltjes "katrollen" te laten lopen, bekomt men een gemakkelijker aantrekken en vooral een grote faciliteit om de boog gespannen te houden.

Zo men van oudsher steeds op doel (vlakke baan) schoot, en alleen het jaarlijks koningschieten op de "koningsgaai" op de wip schoot, dan zal vanaf de tweede helft van de 18e eeuw er een trage overgang plaats grijpen naar wedstrijden op staande wip.

Deze evolutie werd ingezet door het opsteken van een drie-
 tandige vork, ieder met een vogel versierd, in plaats van de
 oorspronkelijke enige "koningsvogel". Het afschieten van één
 der zijvogels betekende voor de schutter het uitoefenen
 van een overheidsfunctie gedurende een jaar.
 Stilaan worden de vogels talrijker om uiteindelijk tot de
 rijkversierde wippen te komen zoals we deze thans kennen.

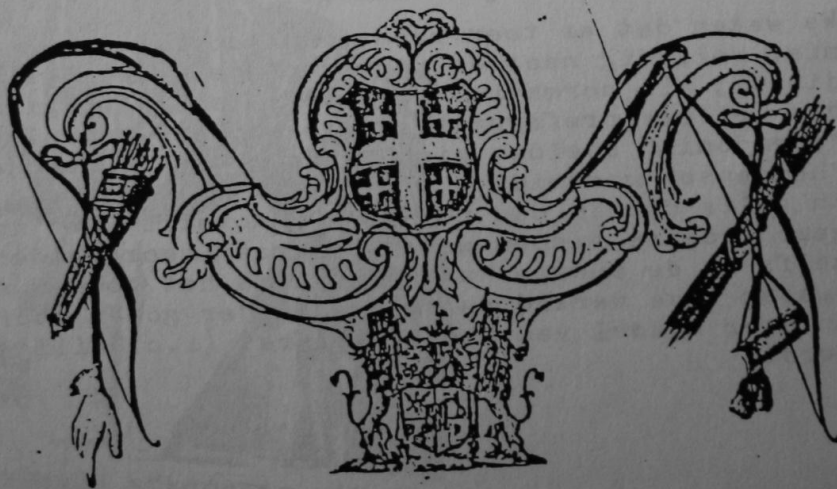
++++++

Optocht handbooggilde met nar, tamboer, alpheris met wimpel waarop
 twee maal gekruiste handbogen en schutters met rechts pijl en links
 handboog over de schouders gedragen,

hs. Zegher van Male, Cambrai 124, Bassusbundel 1542.

(uit: 500 jaar Vrye Archiers van St.Kruis-Brugge)

De Beschermheiligen der Schuttersgilden

De verering der schutspatronen was niet alleen een door de gilde voorgeschreven en opgelegde verplichting, doch behoorde mede tot de levensbeschouwing van elke gildebroeder.

De schutspatroon werd beschouwd als een zeer belangrijk deel van de gilde. Iedere gilde had zijn beeltenis in de parochiekerk hangen of staan, soms zelfs in een eigen kapel. Bij ommegangen werd dit beeld devotievol "uitgehaald" en door de gilde in de processie rondgedragen. De feestdag van de gildeheilige was de aanleiding en het gepast ogenblik voor belangrijke gebeurtenissen in de gilde; koningschieten, teerfeest, gildemis ter ere van de overleden gildebroeders, enz.

Veelal werd de beeltenis van de schutsheilige in het gildevaandel centraal in een medaillon opgenomen en vormde, samen met het bourgondische knoesten St.Andrieskruis - de gekruiste knoestenstokken, het hoofdmotief der symboliek.

Nu nog bekleden de schutspatroons der gilden een belangrijke plaats in hun gebruiken. De Gilde van St.Hermetis te Ronse heeft als taak en rekent zich als een eer de enigen te zijn die het schrijn van St.Hermetis (pestheilige) uit de kerk mogen afhalen voor de jaarlijkse "Fiertel"omwegang (36 KM.)

De St.Jorisgilde van Brecht heeft een gildebreuk waar in het middenmedaillon, centraal op de borst gedragen, relieken van St.Joris geborgen zijn. En menig ander voorbeeld kan nog aangehaald worden.

Nochtans dient niet uit het oog verloren te worden dat het gebruik, een schutspatroon voor een gilde te hebben, uit een ver verleden stamt, uit de voorkristelijke tijden, toen in onze streken nog de oud-germaanse goden aanbeden werden.

We weten dat er toen reeds "gheldonia" bestonden, weliswaar niet volledig naar de vorm noch de inhoud gelijk aan deze die wij als normatief voor onze "schuttersgilden" nemen, doch die wel als prefiguraties aangenomen worden. Welnu ook deze "gheldonia" stelden zich reeds onder de bescherming van een "heidense" godheid.

En zelfs dat is dan nog geen innovatie want in de ganse geschiedenis vinden we steeds maar voorbeelden terug waarin zelfs in de oudste kulturen reeds het zoeken naar konakt tussen onze wereld en de wereld der goden door de sterveling en door middel van "bemiddelaars" (i.c.heiligen) gezocht wordt.

St. Sebastianus

Kopergravure 16e.E.
Antwerpen.
(eig. Luc V. A.)

St. Martinusbeeld afkomstig uit de
St. Martinuskerk te Tienen.
(Sted. Mus. Tienen -Het Toreke)

De schutspatroon was voor onze voorvaderen niet alleen een lichtend voorbeeld, wiens leven en gode voorbeelden men zou trachten te benaderen, doch hij was ook de helper, toeverlaat in nood en dikwijls zelfs, in hedendaagse termen uitgedrukt, de "psychiater" en/of "geneesheer".

Een dergelijk belangrijke taak verdiende dus ook wel vanwege de gildebroeders een diepe verering en verzorging. Dit blijkt dan ook uit de zo talrijke kunstwerken, schilderijen en beeldhouwwerken die hun lof en verering moeten illustreren.

=====

De H. Martinus

Martinus : van het grieks : marmamai : ik strijd

Zoals verschillende andere heiligen heeft Martinus ook een militaire verleden en wel als romeins cavalari-officier.

Geboren in 316 3 jaar dus nadat Keizer Constantijn aan de christenen godsdienstvrijheid verleende, in Hongarije uit heidense ouders geboren, beleefde hij de ineenstorting van het Romeinse Rijk.

Zijn vader was tribuun van het Romeinse leger en hijzelf werd door de zorgen van zijn vader reeds op 15jarige leeftijd bij het leger ingelijfd.

In die periode diende hij als jong Romeins ruiterij officier en toen plaatst zich het verhaal van de bedelaar en de mantel

- Jezus als bedelaar vermomd, en halfnaakt smeekt Martinus om een aalmoes. Deze neemt zijn zwaard en sneed hiermede zijn (cappa) mantel door. De helft gaf hij aan de bedelaar. Aldus had Martinus aan twee voorschriften voldaan : eerst aan de naastenliefde en dan aan de militaire reglementen die het dragen van "cappa" voorschreven.

- Het overgebleven deel van de "cappa" werd later door de Merovingische koningen als rijkskleinood vereerd en behouden in een speciaal daarvoor gebouwde tent, naar de "cappa" "capella" genaamd. Vandaar het woord "kapel" en "chappelle"

Door zijn edele daad de bedelaar een stuk van zijn mantel te schenken, wordt hij door de kleermakers als patroonheilige vereerd.

St.Maarten is ook in onze gewesten een zeer populaire heilige en vele volksgebruiken hebben op hem betrekking.

Te Amiens liet hij zich dopen. Hij was toen ongeveer 20jaar en gaf de wens tekenen zich uit het leger terug te trekken. De Keizer weigerde en dacht dat lafheid zijn motivering was. Daarom trok Martinus totaal ongewapend het germaanse leger tegemoet en 's anderendaags kwamen deze de vrede aanbieden. Daarop mocht Martinus het leger verlaten.

Bij dit bezoek aan de Keizer bood deze Martinus een beker wijn aan, doch deze weigerde. Daarom is de H.Martinus ook schutspatroon van de geheelonthouders.

Hij trok dan naar Hongarije en bekwam een lagere wijding als "exorcist"ttz. duivelsuitbanner .

Teruggekeerd naar Frankrijk doorkruist hij dit land al predikend. Daarom zijn er in Frankrijk ongeveer 4000 kerken naar hem genoemd. Ook verschillende plaatsen en tot zelfs bomen dragen er zijn naam.

Tijdens een van zijn tochten leent hij een boot van een handelaar en toen het schip gegrepen werd door een hevige storm, slaagde Martinus erin het schip behouden te laten doorvaren alhoewel kapitein en bemanning verder sliepen.

Vandaar dat hij ook patroon van de groothandelaars is.

Verdreven uit een klooster te Milaan door de Arianen, trekt hij zich terug op het griekse eiland GALLINARIA (ISOLA D'ALBEGHA) in de Thyreense zee. Hij stelt daar een einde aan eenslangenplaag die reeds jaren het eilandje teisterde.

Op terugweg naar Poitiers sticht hij te LIGUGE het eerste grote klooster van het Westen; een werkelijk grote kerk- en cultuurhistorische gebeurtenis. Het werd tevens een uitgangspunt voor de missionering in Frankrijk.

Vanaf deze periode beginnen de wonderen van St. Martinus. Wanneer in 367 de bisschop van Poitiers, Hillarius, sterft vraagt deze op zijn doodsbod aan Martinus om hem op te volgen. Deze weigert dit, doch wordt het volk gedwongen te aanvaarden.

Tijdens een van zijn rondreizen in Frankrijk zouden er ook meerdere mirakels gebeurd zijn o.a. werd de tempel van Mars door een onweer verwoest en Martinus liet op die plaats een kerk bouwen. Door zijn omgang met donder en bliksem werd hij de patroon van buskruitmakers, kolveniers, buskr;schutters en kanoniers...

Op 80 jarige leeftijd wilde hij zich terugtrekken om zijn laatste dagen rustig te kunnen doorbrengen te Marmoutiers doch hij stierf voordien te Condé, op weg naar Poitiers. Martinus werd te Tours begraven op 11 november 397. Elf November is dan ook zijn feestdag geworden.

Sint Benediktus, beschermheilige van Europa, bouwde op de Monte Cassino, ter ere van Martinus, een klooster op dezelfde plaats waar eertijds een tempel stond ter ere van Apollo.

St. Sebastianus

De keur van deze heilige is rood. Zijn feestdag 20 januari.

De naam komt van het oude grieks Sebastos = verhevene, eerbiedwaardige.

Geboren in 284 werd hij vermoedelijk terechtgesteld in 305. Romain heilige, pestheilige, martelaar, kruistochtheilige, de legende ontstond in de 5e eeuw en is weinig historisch betrouwbaar. Hij zou geleefd hebben onder Keizer Diocletianus, gekend door zijn Kristenvervolging.

Sebastianus was de hoofdman van de eerste cohorte. Door zijn uitermate schoonheid en zijn beminnelijkheid was hij een gunsteling van de Keizer geworden. Daar hij echter Kristen was en dit daarenboven niet geheim hield, kon hij als officier niet langer in het leger geduld worden. De Keizer poogt nog hem op allerlei wijzen van zijn geloof af te brengen want zo een goed officier wenst hij niet graag te missen. Sebastianus echter blijft onwrikbaar en wordt veroordeeld om door Mauretaanse boogschutters ter dood gebracht te worden. Wanneer hij voor dood, aan een boom gebonden in touwen hangend, achter gelaten wordt ten prooi van raven en gieren, wordt hij door een goede weduwe, de kristin Irene, gevonden, verzorgd en genezen. Hij wordt echter opnieuw gevangen genomen en ditmaal wordt hij niet met pijlen, doch wel met knuppelslagen ter dood gebracht. De kristin Lucia vindt het lijk in de riool. Ze reinigt het en gaat het begraven in de catacomben van de Via Appia. In de 4e eeuw reeds wordt boven het graf de Apostelbaziliek gebouwd een derzeven hoofdkerken van Rome.

Sebastianus is een zeer populaire volksheilige. Zeer vroeg reeds wordt hij aanroepen tegen de pest, die als een pijl de mens onverwachts treft.

Hij is de beschermheilige van alle handboogschutters. Het verband met zijn terechtstelling is hier zeer duidelijk. Hij wordt steeds afgebeeld als een mooie jongeling, een arm boven het hoofd aan een boom gebonden en van pijlen doorzeefd.

De oudste afbeelding is een fresco in de catacomben van Calixtus. Sebastiaan afgebeeld in Romeinse tuniek en met een pallium (eresserp) over de schouder.

In Rome en Echternach bevinden zich pijlen waarmede St. Sebastiaan zou zijn beschoten.

Wie was St. Ambrosius

Werd geboren te Trier in 333 of 340 uit een voornamelijk christelijke familie. Overleed te Milaan in 397.

Ambrosius is een der vier grote kerkvaders van het Westen.

Oorspronkelijk was Ambrosius een staatsman. In 370 bestuurdde hij de provincies Aemilië en Ligurië met standplaats te Milaan.

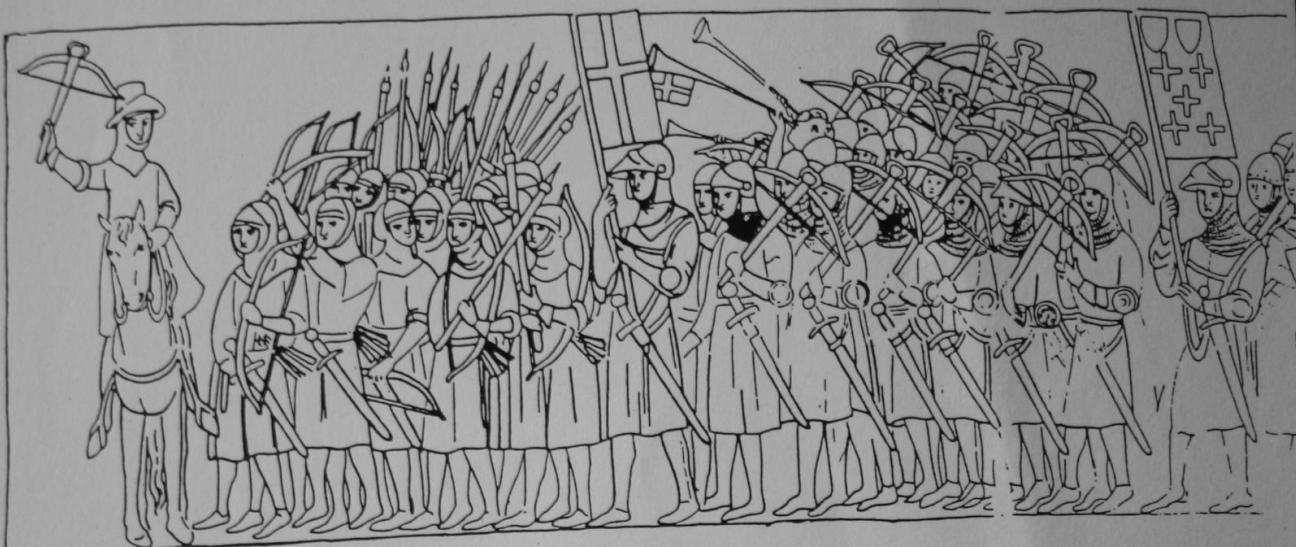
Bij het overlijden van de Ariaanse bisschop Auxentius ontstaat een felle strijd om zijn opvolging. Ambrosius poogt de rust te herstellen en wordt door het ganse volk tot bisschop gekozen.

In de kunst en de hagiografie wordt hij afgebeeld als bisschop, soms met wieg en/of bijenkorf.

In zijn biografie wordt vermeld dat in zijn prille jeugd een bijenzwerm in zijn mond neerstreek om daar honingraten te maken. Het was van deze was dat de tafeltjes gemaakt werden waarop geschreven werd en waarop Ambrosius zijn hoogstaande gedachten zou neerschrijven.

Juist wegens zijn hoogstaande kerkleer en zijn geschriften was hij te Antwerpen de beschermheilige van de onderwijzersgilde.

Afbeeld. 2. Optocht van het St.-Jorisgilde. Naar de muurschilderingen van St.-Jans- en St.-Pauwels-
 hospitaal 14de eeuw. Reconstructietekening op litho : A. Heins — S.A.G. A.G. L.9 — Foto : S.A.G.
 Uit: De Geschiedenis van het Aloude St.-Jorisgild te Gent.

Alb. 6. „Schieetspele binnen Ghendt in Vlaenderen" in de 15de
 eeuw. Aldruk houtsnede. Verzameling Piet Janssens, Kessel.